

УДК 94(477.5) «1700/1760»

О. А. Репан

Дніпровський національний університет імені олеся гончара

Богородицька та Старосамарська сотні: адміністративна система і старшинський корпус*

Стаття присвячена маловідомим козацьким сотням – Богородицькій та Старосамарській. Богородицька сотня виникла після того, як за ініціативи російського уряду на р. Самара, у Вольностях запорозьких козаків, було побудовано Богородицьку фортецю (1688 р.). За початковими планами уряду тут мав постати козацький полк, проте реально було створено сотню, яка прямо підлягала владі київського воєводи (губернатора). Сотня була ліквідована після того, як, за умовами Прутського миру, Присамар'я, разом з іншими землями запорожців, вийшло з-під юрисдикції Російської імперії. Відновлення сотні відбулося чи то під час російсько-турецької війни 1735–1739 рр., чи одразу після неї. Оскільки укріплення Богородицької сотні відновили під назвою Старосамарського ретраншементу, то змінилася і назва сотні. Спочатку, як і Богородицька сотня, вона підлягала владі київського губернатора, проте в 1744 р. її передали до складу Полтавського полку. Система влади в сотні переважно дублювала інші козацькі сотні Гетьманщини, проте були відмінності. Не виявлено курінних отаманів, джерела фіксують реальну діяльність козацької ради при вирішенні важливих питань. Специфікою сотні було гостре протистояння з Кошем, що вилилося у ліквідацію сотні в 1761 р.

Ключові слова: російський уряд, Гетьманщина, Запорозька Січ, фронтир, XVIII ст.

Репан О. А. Богородицкая и Старосамарская сотни: административная система и старшинский корпус

Статья посвящена малоизвестным казацким сотням – Богородицкой и Старосамарской. Богородицкая сотня возникла после того, как по инициативе российского правительства на р. Самара, в Вольностях запорожских казаков, была построена Богородицкая крепость (в 1688 г.). По начальным планам правительства здесь должен был появиться казацкий полк, однако реально была создана сотня, которая подчинялась власти киевского воєводи (губернатора). Сотня была ликвидирована после того, как, по условиям Прутского мира, Присамарье, вместе с другими землями запорожцев, вышло из-под юрисдикции Российской империи. Возобновление сотни состоялось либо во время русско-турецкой войны 1735–1739 гг., или сразу после нее. Поскольку укрепления Богородицкой сотни возобновили под названием Старосамарского ретраншемента, то соответственно изменилось и название сотни. Сначала, как и Богородицкая сотня, она подлежала власти киевского губернатора, однако в 1744 г. ее передали в состав Полтавского полка. Система власти в сотне преимущественно дублировала другие казацкие сотни Гетманщины, однако были отличия. Не выявлен институт куренных атаманов, источники фиксируют реальную деятельность казацкого совета (рады) при решении важных вопросов. Спецификой сотни было острое противостояние с Кошем, что вылилось в ликвидацию сотни в 1761 г.

Ключевые слова: российское правительство, Запорожская Сечь, Гетманщина, фронтир, XVIII ст.

Репан О. А. Bohorodyts'ka and Starosamars'ka hundred (sotnya): administrative system and officer (starshyna) corps.

Bohorodyts'ka and Starosamars'ka hundred (sotnya) is a unique Cossack formation. They existed in a territorial isolation from the Hetmanate and Slobozhanshchyna, on the lands of the Zaporozhian Sich. The study of these formations

will better understand the policy of the Russian government in relation to the Sich, to find out the methods by which the state authorities planned to put Zaporizhzhya Cossacks under their control.

We do not know when the Bohorodyts'ka hundred (sotnya) arose. Now the first mention in the documents dates back to 1700. The Russian government planned to create a Cossack regiment (polk) here, but in reality was founded a Cossack hundred (sotnya). Ivan Mazepa, as an autonomous ruler, wanted to include this formation in the structure of Hetmanate, but a hundred (sotnya) was subject to the authority of a representative of the Russian administration – the Kiev governor. The hundreds (sotnya) were liquidated as a result of Russia's defeat in the war with Turkey and the signing of the Prut peace in 1711.

We do not know when the Cossack hundred (sotnya) was restored under the name Starosamars'ka. This happened in the late 1730s – early 1740s. In 1744, the Starosamars'ka hundreds became part of the Poltava regiment (polk) of the Hetmanate. The administrative apparatus of the hundreds was predominantly similar to other hundreds of Hetmanates, but the real power of the Cossack officers was a bit lower here. During the existence of the Starosamars'ka hundreds, such a body of self-government was preserved as a council (rada) that was not typical for the Hetmanate in this period. This was due to the fact that the peoples could easily escape from their power and move to neighboring settlements and recognize the jurisdiction of the Zaporizhska Sich. The population of hundreds and officers consisted mainly of immigrants from the left bank of the Dnieper, to a lesser extent – from immigrants from the right bank.

Summing up, I note that the Bohorodyts'ka and Starosamars'ka hundred (sotnya) appeared as instruments of control of the Russian government over the colonization of Zaporizhze cossacklands. The Bohorodyts'ka hundred (sotnya), as far as we can judge, was under the direct authority of the Kiev governor. Starosamars'ka hundred (sotnya) became part of the Hetmanate. This is due to the fact that in the 1740s the Russian government was already convinced of the reliable control over the Hetmanate, although at the end of the 17th century there was no such control. Zaporizhska Sich fought both with legal and violent methods with this hundred (sotnya), which was located on the lands of the Zaporozhian Cossacks. The Starosamars'ka hundred (sotnya) ceased to exist in October 1761, when its territory entered the jurisdiction of the Zaporizhzhya Sich.

Key words: Russian government, Hetmanate, Zaporizhzhya Sich, frontier, 18th century.

Постановка проблеми. Козацькі сотні, про які йдеться у цій розвідці, є певною мірою унікальними. Власне, йдеться про системи організації козацького населення одного поселення (на певному етапі межі сотні могли розширюватися) – Богородичного (1688 – 1711 рр.) та Старої Самарі (1730 – 1761 рр.). Унікальність полягає у тому, що ця сотня поставала в умовах функціонування в цьому поселенні російської фортеці з численним гарнізоном, а сама територія, на яку претендувала сотня, знаходилася у відриві від теренів Гетьманщини чи Слобожанщини, у Вольностях запорозьких козаків. Без вивчення історії цих сотень, системи управління, складу старшини великою мірою залишаться невирішеними питання взаємодії українського населення та російської залогої Богородичного – Старої Самарі, співвідношення урядової і неурядової колонізації Присамар'я, реакції запорожців на появу у Вольностях інших козацьких утворень тощо. Застосовуючи категорії зверхності-підпорядкування, варто подивитися на терен, контрольований сотнею, взаємовідносини між владними інституціями у самій сотні та можливу їх специфіку, виходячи з унікальності локації сотні, підпорядкованість самої сотні.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Зауважу, що історіографія цієї проблеми непроста. З одного боку, вже такі історики запорозького козацтва, як А. Скальковський та

Д. Яворницький зверталися до цієї проблематики, проте у фокусі їхньої уваги були саме запорожці. Відповідно, їх радше цікавила боротьба січовиків за повернення земель, на які претендували ці утворення (Скальковський, 1994; Яворницький, 1990). Проблематика Богородичного – Старої Самарі по-справжньому актуалізувалася з початку 2000-х рр., коли фахівці Дніпровського національного університету почали регулярно проводити тут археологічні розкопки, повертаючи пам'ятку з забуття. Відповідно, побачили світ різноманітні статті та монографії, в яких тією чи іншою мірою згадуються ці козацькі сотні, що існували в різний час (Векленко, Ковальова & Шалобудов, 2004; Векленко, 2010; Ковальова, 2013; Ковальова, Шалобудов & Векленко, 2007; Кузик, 2006; Ковальова, 2008; Репан, 2014; Репан, 2010; Репан, Старостін & Харлан, 2008; Харлан, 2009; Шалобудов, 2010). З публікацій, що з'явилися буквально нещодавно і прямо стосуються означеної теми, варто відзначити розвідку Т. Кузик, присвячену постаті старосамарського сотника І. Березана (Кузик, Старосамарський сотник Іван Березан).

Водночас, і Богородицька, і Старосамарська сотні часто випадають з уваги дослідників козацької доби. Автори іноді не згадують Старосамарську сотню у складі Полтавського полку (Українське козацтво: Мала енциклопедія, 2006, с. 476), а в дуже ґрунтовній «Енциклопедії історії України» міститься суперечлива

інформація (Смолій, 2003, с. 317; Смолій, 2011, с. 373).

Зауважимо, що джерельна база, яка дозволяє розглянути появу цих сотень та склад і функції їх старшин, доступна, хоча щодо Богородицької сотні вона вкрай обмежена, принаймні поки що. Треба відзначити фонд 229 (Архів Коша Запорозької Січі), який містить чимало відомостей про склад старшин сотні, конфлікти Коша із ними тощо. Оригінали документів знаходяться в Центральному державному історичному архіві України в м. Києві (далі – ЦДАУК), проте мікрофільми доступні в Державному архіві Дніпропетровської області (далі – ДАДО), які були нами опрацьовані. Стосовно ЦДАУК, то для вивчення означеної проблематики найбільш інформативним є фонд 51 (Генеральна військова канцелярія). Це пов'язано як із тим, що Старосамарська сотня входила до Полтавського полку і, відповідно, різноманітні справи щодо неї відкладалися в центральній управлінській установі Гетьманщини, так і з тим, що Кіш тривалий час перебував у підпорядкуванні гетьмана К. Розумовського і, відповідно, у Генеральній військовій канцелярії відкладалося чимало документів, в тому числі, стосовно протистояння Січі зі Старосамарською сотнею. Частково джерела були оприлюднені ще О. Андрієвським та Д. Яворницьким, особливо цей процес посилювався з другої половини 1990-х років, коли побачили світ 5 томів корпусу документів архіву Коша.

Мета статті – Богородицької та Старосамарської сотень як владних систем.

Виклад основного матеріалу. Отже, після побудови Богородицької фортеці перед російською владою постало питання не тільки розміщення військової залоги, але і залюднення цього терену, що мало би дати не тільки воєнний, але і господарський контроль над важливою частиною запорозьких земель. У самому Богородичному запровадили міську владу. За царським указом, переселенці, які вирішили стати міщанами у Богородичному, мали обрати собі вйта, бурмістра та інших урядників. Козацькому населенню дозволяли обрати полковника та іншу старшину, але і міщани, і козаки лишалися у віданні російського воєводи – за зразком слобідського, а не лівобережного козацтва (Яворницький, 2008, Т. 3. Кн. 1, с. 115).

Точну дату заснування козацької сотні в Богородичному поки що визначити важко. Нам відомі імена сотників 1700, 1703, 1706 років (Кузик, 2006, с. 28). Очевидно, тут ідеться про самоорганізацію населення за козацьким правом, що дозволяв вже згаданий вище царський

указ. У ньому мова йшла про полковника, але кількість козаків, очевидно, дозволила організувати саме сотню. Сотник підпорядковувався безпосередньо владі київського воєводи (губернатора) (Документи про суперечки, арк. 21, 35, 424).

Схожим чином було організовано населення, яке мешкало навколо збудованої біля Вільного броду через Самару Новосергіївської фортеці. Спогади мешканця Вільного, а в середині XVIII ст. – козака Кобеляцької сотні Петра Байбузи називають й ім'я сотника – Іван Лучанський або Лучанченко (Документи про суперечки, арк. 273; Справа про спір, арк. 38). Про якісь поселення, крім самого Богородичного, які підлягали би владі сотника, нам не відомо.

Достатньо важко також визначити межі Старосамарської сотні, проте дещо стосовно території, контрольованої нею, сказати можна. Крім самого міста Стара Самарь та його околиць, сотенному правлінню за указом Сенату 1743 р. підлягали поселення біля Усть-Самарського ретраншементу, на Ненаситецькому та Кам'янському островах. Більш ранніх згадок про територію, контрольовану сотнею, немає (Кузик, 2006, сс. 28–29). Надалі, як це видно з листування сотні з Полтавським полком та Генеральною військовою канцелярією з приводу збирання податків, до її складу входили також Паньківка та Данилівка (Документи про суперечки, арк. 9зв).

Внаслідок несприйняття Кошем існування гетьманської адміністрації вже у 1740-х рр. можна говорити про знелюднення Усть-Самари, поселень на Ненаситецькому та Кам'янському островах. Навіть в околицях сотенного міста запорожці заважали старосамарцям вільно господарювати (Кузик, 2006, сс. 28–29).

Водночас, поселення, ймовірно, могли відроджуватися. Наприклад, у документі, який говорить про складності зі збиранням податків з Старосамарської сотні у 1753 р. йдеться про відмову отамана Кам'янки Ілька Кабана платити і посилення на владу паланкового полковника. Логічним виглядає припущення, що йдеться про поселення на Кам'янському острові, відроджене за сприяння запорожців. До речі, документ згадує і Ненаситецький острів, де людей, крім козака Канівського куреня Максима, немає (Документи про суперечки, арк. 136 зв).

Складно також визначити точну дату відновлення колишньої Богородицької, а тепер вже Старосамарської, сотні. Офіційний указ Правлячого Сенату про включення залінійних поселень до складу лівобережних полків датований березнем 1743 р. (Справа про спір, арк.

57) У документах є згадка спроби Я. Козельського у 1738 р. отримати сотництво «на Самар», на що звертає увагу Т. Кузик (Кузик, 2006, с. 28). Справді, значковий товариш Полтавського полку Яків Козельський протягом військових кампаній 1738 і 1739 рр. добровольцем приєднувався до запорозьких команд, які рейдували ворожими тилами та діяли на комунікаціях турок і татар. Амбітна людина, він прагнув зробити кар'єру і просив призначити його «на Самарь сотникомъ гдѣ де // предсимъ гдѣ де его былъ и собирая охочое войско // в приключоучиеса по указамъ походи хаживаль» (Полку Полтавского сказки, арк. 47, 49).

Саму сотню офіційно включено до Полтавського полку 1744 р. і йдеться саме про включення існуючої структури, адже М. Зуб на цей час вже був сотником під віданням Київської губернської канцелярії і його посаду (тепер вже у структурі Гетьманщини) підтверджено універсалом Генеральної військової канцелярії (Справа про спір, арк. 46).

Сотенна старшина в Старій Самарі, як і всюди в Гетьманщині, складалася з сотника, писаря, осавула та хорунжого. Обирались також городовий отаман та курінні отамани. Щоправда, старосамарська сотня була невеликою і наявність курінних отаманів не підтверджена. Владі сотенної старшини підлягало також поселите населення (Українське козацтво: Мала енциклопедія, 2006, с. 545). Водночас влада старшини, ймовірно, була тут слабшою, аніж у Гетьманщині загалом. Наприклад, старосамарський сотник вважав, що зібрати у повному обсязі податки він зможе лише за умови призначення «на екзекуцію» російської військової команди (Документи про суперечки, арк. 136зв).

Коли йдеться про старшин, важливо, щоби перед нами не стояло абстрактне і безлике «вони», бо кожен із них був людиною із своїм характером, совістю і увявленнями про добро і зло. Тому, наскільки це можливо, спробуємо з'ясувати імена старшин Старосамарської сотні (Табл. 1).

Таблиця 1

Сотники Богородицької та Старосамарської сотні

Дата згадки	Прізвище та ім'я
1700	Лук'янович Іван
1703	Прохорович Сава
1706	Тарануха Сава Михайлович
1706	Швець Данило (наказний)
1743	Нетребенко Дмитро*
1744 – квітень 1751	Зуб Максим†
1744	Чуприна Лесько (наказний)‡
1756	Перехрист Микола (наказний)§
03.03.1752 – 1761	Березан Іван**

Дуже цікава постать Сави Михайловича, стосовно якого відомо і прізвище – Тарануха (Документи про суперечки, арк. 40). Сава Тарануха виступає як заможна людина в Богородичному вже на межі XVII і XVIII століть – у 1700 р. він купує на Протовчі пасіку, 1703 р. – греблю, 1706 р. – в самому місті 2 подвір'я, комори тощо. Вже у 1706 р. Сава Тарануха фігу-

рує як сотник. Навіть після ліквідації сотні згідно умов Прутського миру, С. Тарануха зумів зберегти вплив – він посів ранг кобеляцького сотника Полтавського полку (Справа про спір, арк. 30, 39–41).

Старосамарська сотня припинила своє існування в жовтні 1761 р., коли її територія увійшла під юрисдикції Коша. Останній сотник І. Березань, який допік Січ своїми діями, був

* Усі вищенаведені дані наводимо за (Кузик, 2006, с. 28).

† Архів Коша Нової Запорозької Січі: Корпус документів 1734–1775, 2003, с. 778; Яворницький, Історія запорозьких козаків: у 3 т., 1990, Т. 1, с. 42; Андреевский, 1888, с. 396.

‡ Андреевский, 1888, с. 390.

§ Документи про суперечки війська Запорозького низового з полтавським полком за землі по р. Самарі та з полтавським і Миргородським полками за перехід населення на його територію. 1748–1761 рр., арк. 281зв.

** Кузик, 2006, с. 32; Кривошея, 2005, с. 200.

видворений з Старої Самарі на початку 1762 р. (Архів Коша, 2003, с. 774). І. Березан втратив фактичну владу дещо раніше – наприкінці березня 1761 р., коли Кіш поставив отаманом над старосамарцями, що визнали його юрисдикцію, одруженого запорожця Ілька Великого (Матеріали про ремонт, арк. 48–48зв.).

У трьох випадках (1706, 1744 та 1756 рр.) відомі імена наказних сотників. Власне, всі випадки стосуються діяльності наказного сотника одночасно із дійсним, причому в двох (1706 та

1744 рр.) із трьох ситуацій з документів зрозуміло, що наказний і дійсний сотники разом знаходяться у Старій Самарі. Стосовно 1756 р., то тут можна припустити відсутність сотника І. Березана у Старій Самарі – документ підписано наказним сотником М. Перехристом. Ймовірно, поза сотенним центром перебував і писар Данило Любарський, адже замість його автографу бачимо підпис Панаса Ісаєнка, діючого «за писаря» Старосамарської сотні (Табл. 2).

Таблиця 2

Писарі Старосамарської сотні

Дата згадки	Прізвище та ім.'я
1746	Дем'янович Андрій*
1747–1750	Лелітка Дмитро†
вересень 1755 – 1757	Любарський Данило‡

Загалом для Гетьманщини практика одночасної діяльності дійсного і наказного сотника, наскільки можна судити, не була дуже поширеною. Найчастіше наказний сотник призначався для якогось походу, у який вирушала команда сотні. Після виконання завдання він переставав носити це звання. Був ще варіант «наказний яко настоящий» – у цьому випадку людина була єдиним сотником, проте не була затвердженою вищою владою.

Хліб писаря старосамарської сотні не був легким. Крім безпосередніх писарських обов'язків йому доводилося відбувати відрадження до двох центрів, які найбільше впливали на сотенне життя – Полтави та Січі. Все б добре, але бідність сотні (інше пояснення важко знайти) призводила до того, що Д. Лелітці доводилося двічі пішки ходити до Полтави (а це 160 верст), а одного разу – на Січ. Поїздки коном я тут не враховую (Архів Коша, 2003, с. 305). Ймовірно, саме бідність підштовхнула Д. Лелітку до відставки з писарської посади, проте, як письменна людина, він і пізніше (наприклад, у 1755 р.) виконував доручення сотника (Документи про суперечки, арк. 272зв.).

Як сотенний осавул у 1744–1746 рр. вказаний Харко Петлюшенко (Андреевский, 1888, с. 390; Кривошея, 2005, с. 201), у 1756 р. згадується Іван Касян, а документи січового архіву в 1757 р. називають осавулом Івана Косяченка

(Кузик, 2006, с. 32; Архів Коша, 2003, с. 305). Сотенна старшина, на відміну від паланкової у Вольностях, не підлягала щорічній ротації, тому можливо, що йдеться про ту саму особу. Це тим більш ймовірно, якщо прізвище Косяченко, наведене в 3 томі документів Коша, в рукописі прочитати як Касяненко. Наприкінці існування сотні, у 1761 р., осавульську посаду обіймав Петро Сікало (Матеріали про ремонт, арк. 166зв.).

Хорунжих відомо двоє – Іван Барин (1746) (Кривошея, 2005, с. 201) та Панас Бабенко, а родових отаманів – шестеро. На початку століття (1703 і 1706 рр.) цю посаду обіймали Антін Мащенко і Іван Глов'янський (Кузик, 2006, сс. 32–33). У 1744 р. згадується отаман Мегайко (Андреевский, 1888, сс. 389–390), а 1746 р. – Яків Мегай (Кривошея, 2005, с. 200). Очевидно, що мова йде про одну людину. Влітку 1751 р. на отаманстві у Старій Самарі був Микифор Четверник (Документи про суперечки, арк. 21). Вже у 1752 р. отаманом Старої Самарі є Федір Байрак, який зберігав отаманство до 1762 р. Цього року Ф. Байрак потрапив під слідство Коша, його майно було конфісковано за борги Самарському монастирю і старосамарській Богородичній церкві, а посаду його обійняв Микола Перехрист (Кузьмук, 2006, с. 125; Кузик, 2006, сс. 32–33).

* За даними: Кривошея, 2005, с. 200.

† Архів Коша Нової Запорозької Січі: Корпус документів 1734–1775, 2003, с. 303.

‡ Архів Коша Нової Запорозької Січі: Корпус документів 1734–1775, 2003, с. 303; Кузик, 2006, с. 32; Документи про суперечки війська Запорозького низового з полтавським полком за землі по р. Самарі та з полтавським і Миргородським полками за перехід населення на його територію. 1748–1761 рр., арк. 271зв.

Можемо також дещо сказати про походження старшин. Сотник І. Березан походив з Чернігівського полку, наказний сотник Микола Перехрист – правобережець з Меджибожа, писар Д. Любарський з Миргорода, а городові отамани Ф. Байрак та Петро Сікало, осавул І. Касян та хорунжий П. Бабенко – з Полтавського полку (Кузик, 2006, сс. 32–33; Справа про проведено, арк. 119–119зв.)

Місцеві старшини були людьми різними, і прикростей населенню чинили не менше, аніж добра. Зі старосамарських сотників своїми зловживаннями і свавіллям вирізнявся Іван Березань (Кузик, 2006, с. 32). Це твердження неважко проілюструвати. У 1757 р. мешканець Старої Самарі Клим Баксарай, якого допик сотник, переселився до центру Самарської паланки – Самарчика. Спроба ж забрати своє майно обернулася арештом не тільки самого Кліма, але і його сина. І. Березань залишив сина заручником і відпустив колишнього старосамарця з простим ультиматумом: «Повертаєшся разом із дружиною – відпускаю сина». При цьому запорожці у сотника виступають як «недовірки і бесурмане». Але козак не без щастя, і в'язниця виявилася не такою вже міцною. Розлючений І. Березань забрав собі весь вирощений К. Баксараєм хліб і вола (Архів Коша, 2003, с. 306).

Так поведив себе сотник не тільки стосовно пересічного мешканця. Колишній писар старосамарської сотні Д. Лелітка, який переселився до Самарчика, не міг отримати гроші за службу та витрати – І. Березань просто не вважав за потрібне їх видавати (Архів Коша, 2003, сс. 303–305). Скаржилися мешканці Старої Самарі на утиски і городового отамана Федора Байрака і Кіш, після переходу цього поселення в січову юрисдикцію, розпочав слідство у справі (Голобуцький, 1961, с. 265). Всіх зацікавлених цією

непересічною постаттю із задоволенням відсилаємо до статті Т. Кузик (Кузик, Старосамарський сотник Іван Березан).

Водночас зауважимо, що абсолютизувати владу сотника не варто, бо досить велику вагу під час існування Старосамарської сотні зберігав такий орган самоуправління як рада, що не характерно для Гетьманщини цього періоду. У 1753 р., мешканці Старої Самарі, «собравшись в раду», прийняли рішення не платити податків, оскільки сотенна влада не може забезпечити їм вільне користування угіддями (Документи про суперечки, арк. 136). Під тиском запорожців наприкінці березня 1761 р. рада у містечку прийняла рішення визнати владу Коша. Цьому рішенню не підкорилися лише 4 козаків (Матеріали про ремонт, арк. 166).

Висновки. Підбиваючи підсумки, зауважимо, що Богородицька та Старосамарська сотні постали як інструменти контролю російського уряду над колонізацією запорозьких Вольностей. Цікаво, що Богородицька сотня, наскільки можна судити, весь час перебувала під прямою владою київського воєводи (губернатора) і, попри кількаразові прохання І. Мазепи так і не перейшла до юрисдикції Гетьманщини. Щоправда, цей висновок не є остаточним і вимагає подальших архівних пошуків.

Старосамарська сотня досить швидко була інтегрована до складу Гетьманщини. Напозір вона мала дуже багато схожого із іншими сотнями Гетьманщини, зокрема номенклатуру старшини та її функції. Проте реальність існування в глибині запорозьких земель накладала свій відбиток. Сотня переважно була обмежена своїм сотенним містом, ймовірно, не мала поділу на курені, населення було вкрай нестабільним. Зрештою, наполегливі, як легальні, так і нелегальні методи боротьби, які застосував Кіш, дали свої наслідки і функціонування цієї сотні припинилося.

Бібліографічні посилання

- Андреевский, А. (1888). Дела, касающиеся запорожцев, с 1715–1774 г. *Записки Одесского Общества Истории и Древностей* (14), сс. 283–715.
- Архів Коша Нової Запорозької Січі: Корпус документів 1734–1775. (2003). Т. 3. Київ.
- Векленко, В. (2010). *Нательные кресты Самари – Богородицкой крепости*. Днепропетровск.
- Векленко, В., Ковальова, І., & Шалобудов, В. (2004). Археологічне вирішення дискусії стосовно розташування містечка Стара Самарь та Богородицької фортеці. *Український археографічний щорічник* (8/9), сс. 190–221.

- Голобуцький, В. О. (1961). *Запорізька Січ в останні часи свого існування. 1734–1775*. Київ: АН УРСР.
- Документи про суперечки війська Запорозького низового з полтавським полком за землі по р. Самарі та з полтавським і Миргородським полками за перехід населення на його територію. 1748–1761 рр. У *Центральний державний історичний архів, м. Київ*. Ф. 51, оп. 3, спр. 9333, 451 арк.
- Ковальова, І. (2013). Археологічні джерела у дослідженнях побуту мешканців козацької Самарі – Новобогородицької фортеці. *Історія та культура Придніпров'я: невідомі та маловідомі сторінки* (10), сс. 4–12.

- Ковальова, І. Ф. (Ред.). (2008). *Перлина козацького Присамар'я: містечко Самарь та Богородицька фортеця: темат. зб.* Дніпропетровськ.
- Ковальова, І., Шалобудов, В., & Векленко, В. (2007). *Каталог старожитностей доби пізнього середньовіччя містечка Самарь та Богородицької фортеці.* Дніпропетровськ: ДНУ
- Кривошея, В. (2005). Урядники гетьманської адміністрації. *Українська козацька старшина* (Ч.1). Київ: Стилос.
- Кузик, Т. (2006). Відомість про залінійні поселення від 17 січня 1762 р. як джерело до історії Старосамарської сотні Полтавського полку. *Січеславський альманах* (2), сс. 27–35.
- Кузик, Т. (б. д.). *Старосамарський сотник Іван Березан.* Отримано з <http://etnopark.dp.ua/старосамарський-сотник-иван-березан>.
- Кузьмук, О. (2006). *«Козацьке благочестя»: Військо Запорозьке Низове і київські чоловічі монастирі в XVII–XVIII ст.: еволюція взаємовідносин.* Київ: ВД «Стилос».
- Матеріали про ремонт укріплень Української лінії, пошкоджених худобою Нехворощі, Царичанки, Маячки та Китайгорода. Матеріали про спір Полтавського полку з Військом Запорозьким за старосамарські землі. 1745–1761 рр. У *Центральний державний історичний архів, м. Київ*. Ф. 51, оп. 3, спр. 11368, 302 арк.
- Полку Полтавського сказки полкових старшин. 1762 р. У *Центральний державний історичний архів, м. Київ*. Ф. 94, спр. 85, 62 арк.
- Репан, О. (2010). Структура гарнізону Старосамарського ретраншементу. *Наддніпрянська Україна: історичні процеси, події, постаті* (8), сс. 233–239.
- Репан, О. (2014). Легальні та нелегальні методи боротьби Коша Запорозької Січі із Старосамарською сотнею Полтавського полку. У *Ранньомодерна Україна на перехресті цивілізацій, культур, держав та регіонів* (сс. 203–212). Київ: Інститут історії України НАНУ.
- Репан, О., Старостін, В., & Харлан, О. (2008). *Палімпсест: поселення XVI–XVIII ст. в історії Дніпропетровська.* Дніпропетровськ.
- Скальковський, А. (1994). *Історія Нової Січі або останнього Коша Війська Запорозького.* Дніпропетровськ.
- Смолій, В. А. (Ред.). (2003). *Енциклопедія історії України* (Т. 1: А–В). Київ: Наукова думка.
- Смолій, В. А. (Ред.). (2011). *Енциклопедія історії України* (Т. 8: Па–Прик). Київ: Наукова думка.
- Справа про проведення перепису у слободах та хуторах Полтавського полку за р. Оріль, що були оселені по той бік Української лінії після Білгородського миру. У *Центральний державний історичний архів, м. Київ*. Ф. 51, оп. 3, спр. 13796, 124 арк.
- Справа про спір за старосамарські землі між Військом Запорозьким і Полтавським полком. 1748–1761 рр. У *Центральний державний історичний архів, м. Київ*. Ф. 51, оп. 3, спр. 11904, 68 арк.
- Українське козацтво: Мала енциклопедія* (2, доп. і переробл. вид.). (2006). Київ–Запоріжжя.
- Харлан, О. (2009). Фортифікаційні споруди XVIII ст. на території сучасного Дніпропетровська. *Військово-історичний альманах. Річник X* (1(18)), сс. 98–114.
- Шалобудов, В. (2010). Монети з Самарі – Новобогородицької фортеці в контексті датування пам'ятки. *Наддніпрянська Україна: історичні події, процеси, постаті* (8), сс. 401–407.
- Яворницький, Д. (1990). *Історія запорозьких козаків: У 3 т.* (Т. 1). Київ.
- Яворницький, Д. (2008). *Твори у 20 томах* (Т. 3, Кн. 1). (П. Сохань, Ред.) Запоріжжя.

References

- Andreyevskiy, A. (1888). Dela, kasayushchiesya zaporozhtsev, s 1715–1774 g. [Cases concerning the Zaporozhians, from 1715–1774] *Zapiski Odesskogo Obshchestva Istorii i Drevnostey [Memoirs of the Odessa Society of History and Antiquities]* (14), pp. 283–715 (in Russian).
- Arkhiv Kosha Novoyi Zaporoz'koyi Sichi: Korpus dokumentiv 1734–1775 [Archive of Kosh Nova Zaporozhye Sich: The documents corps, 1734–1775] (2003). Vol. 3. Kyiv (in Ukrainian).
- Veklenko, V. (2010). *Natel'nye kresty Samari – Bogoroditskoy kreposti [Crosses of the Samar – Blessed Virgin fortress]*. Dnepropetrovsk (in Russian).
- Veklenko, V., Koval'ova, I., & Shalobudov, V. (2004). *Archeologichne vyryshennya dyskusiyi stosovno roztashuvannya mistechka Stara Samar' ta Bohorodyts'koyi fortetsi [An archeological solution to the discussion regarding the location of the town of Stara Samar and the Blessed Virgin Fortress]*. *Ukrayins'kyi arkhеографічний shchorichnyk [Ukrainian Archeographical Yearbook]* (8/9), pp. 190–221 (in Ukrainian).
- Holobutskiy, V. O. (1961). *Zaporiz'ka Sich v ostanni chasy svoho isnuvannya. 1734–1775 [Zaporizhzhya Sich in the last days of its existence. 1734–1775]*. Kyiv: AN URSSR (in Ukrainian).
- Dokumenty pro superechky viys'ka Zaporoz'koho nyzovoho z poltavs'kym polkom za zemli po r. Samari ta z poltavs'kym i Myrhorods'kym polkamy za perekhid naseleennya na yoho terytoriyu. 1748–1761 rr. [Documents on disputes of the Zaporozhian Army with the Poltava regiment over the land along the Samara River and the Poltava and Mirgorod regiments for the transition of the population to its territory. 1748–1761]. In *Central State Historical Archive, Kyiv*. Fund 51, descr. 3, file 9333, 451 sheets.
- Kovalova, I. (2013). *Archeologichni dzherela u doslidzhennyakh pobutu meshkantsiv kozats'koyi Samari – Novobohorodyts'koyi fortetsi [Archaeological sources in the study of the life of the inhabitants of the Cossack Samar – the Blessed Virgin fortress]*. *Istoriya ta kul'tura Prydniprov'ya: nevidomi ta malovidomi storinky [History and culture of the Dniپر region: unknown and little-known pages]* (10), pp. 4–12 (in Ukrainian).
- Kovalova, I. F. (Ed.). (2008). *Perlyna kozats'koho Prysmar'ya: mistechko Samar' ta Bohorodyts'ka fortetsya:*

- temat. zb. [Pearl of the Cossack Prissamarya: Samar town and Blessed Virgin fortress: thematic collection]. Dnipropetrovsk.
- Kovalova, I., Shalobudov, V., & Veklenko, V. (2007). *Kataloh starozhytnostey doby pizn'oho seredn'ovichchya mistechka Samar' ta Bohorodyts'koyi fortetsi* [Catalog of antiquities of the late Middle Ages of the town of Samara and the Blessed Virgin Fortress]. Dnipropetrovsk: DNU (in Ukrainian).
- Kryvosheya, V. (2005). Uryadnyky het'mans'koyi administratsiyi [The bureaucrats of the hetman administration]. In *Ukrayins'ka kozats'ka starshyna [Ukrainian Cossack Elder]* (Part 1). Kyiv: Stylos (in Ukrainian).
- Kuzyk, T. (2006). Vidomist' pro zaliniyni poselennya vid 17 sichnya 1762 r. yak dzherelo do istoriyi Starosamars'koyi sotni Poltavs'koho polku [A note on the offshore settlements of 17 January 1762 as a source for the history of the Starosamar hundreds of the Poltava Regiment]. *Sicheslavs'kyi al'manakh* (2), pp. 27–35 (in Ukrainian).
- Kuzyk, T. (n. d.). *Starosamars'kyi sotnyk Ivan Berezan*. Retrieved from <http://etnoparky.dp.ua/старосамарський-сотник-иван-березан> (in Ukrainian).
- Kuzmuk, O. (2006). «Kozats'ke blahochestya»: Viys'ko Zaporoz'ke Nyzove i kyyivs'ki cholovichi monastyri v XVII – XVIII st.: evolyutsiya vzayemovidnosyn [«Cossack piety»: Army of Zaporizhzhya Lowland and Kiev monasteries in the 17th – 18th centuries: the evolution of relationships]. Kyiv: PH Stylos (in Ukrainian).
- Materialy pro remont ukriplen' Ukrayins'koyi liniyi, posh-kodzhenykh khudoboyu Nehvoroshchi, Tsarychanky, Mayachky ta Kytayhoroda. Materialy pro spir Poltavs'koho polku z Viys'kom Zaporoz'kym za starosamars'ki zemli. 1745–1761 rr. [Materials on the repair of fortifications of the Ukrainian line, damaged by cattle Nehvoroshchenskie, Tsarychanka, Mayakki and Kitajgorod. Materials about the dispute between the Poltava Regiment and the Zaporizhzhya Army in the land of the old Samara. 1745–1761] In *Central State Historical Archive, Kyiv*. Fund 51, descr. 3, file 11368, 302 sheets.
- Polku Poltavskoho skazky polkovykh starshyn. 1762 r. [The regiment of the Poltava skazky of the regimental officers. 1762] In *Central State Historical Archive, Kyiv*. Fund 94, descr. 85, 62 sheets.
- Repan, O. (2010). Struktura harnizonu Starosamars'koho retranshementu [Garrison Structure of the Oldsamarian retrenchment]. *Naddniprianska Ukraina : istorychni protsesy, podii, postati [Naddniprianska Ukraina: historical processes, events, personalities]* (8), pp. 233–239 (in Ukrainian).
- Repan, O. (2014). Lehal'ni ta nelehal'ni metody borot'by Kosha Zaporoz'koyi Sichi iz Starosamars'koyu sotneyu Poltavs'koho polku [Legal and illegal methods of the Kosh Zaporizhzhya Sich combating with Starosamarskaya hundreds of the Poltava Regiment]. In *Rann'omoderna Ukrayina na perekhresty tsyvilizatsiy, kul'tur, derzhav ta rehioniv [Early Modern Ukraine at the crossroads of civilizations, cultures, states and regions]* (pp. 203–212). Kyiv: Instytut istoriyi Ukrayiny NANU (in Ukrainian).
- Repan, O., Starostin, V., & Kharlan, O. (2008). *Palimpsest: poselennya XVI – XVIII st. v istoriyi Dnipropetrovs'ka [Palimpsest: settlement of the 16th – 18th centuries in the history of Dnipropetrovsk]*. Dnipropetrovsk (in Ukrainian).
- Skalkovskiy, A. (1994). *Istoriya Novoyi Sichi abo ostann'oho Kosha Viys'ka Zaporoz'koho [History of the New Sich or the last Kosh of the Zaporozhian Army]*. Dnipropetrovsk (in Ukrainian).
- Smoliiy, V. A. (Ed.). (2003). *Entsyklopediya istoriyi Ukrayiny [Encyclopedia of Ukrainian History]* (Vol. 1). Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).
- Smoliiy, V. A. (Ed.). (2011). *Entsyklopediya istoriyi Ukrayiny [Encyclopedia of Ukrainian History]* (Vol. 8). Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).
- Sprava pro provedennya perepysu u slobodakh ta khutorakh Poltavs'koho polku za r. Oril', shcho buly oseleni po toy bik Ukrayins'koyi liniyi pislya Bilhorods'koho myru. In *Central State Historical Archive, Kyiv*. F. 51, op. 3, spr. 13796, 124 ark.
- Sprava pro spir za starosamars'ki zemli mizh Viys'kom Zaporoz'kym i Poltavs'kym polkom. 1748–1761 rr. [The case on the dispute over the Old-Samarian lands between the Zaporozhian and Poltava regiments. 1748–1761] In *Central State Historical Archive, Kyiv*. F. 51, op. 3, spr. 11904, 68 ark.
- Ukrayins'ke kozatstvo: Mala entsyklopediya [Ukrainian Cossacks: Small Encyclopedia]* (2006). Kyiv; Zaporizhzhya (in Ukrainian).
- Kharlan, O. (2009). Fortyfikatsiyi sporudy XVIII st. na terytoriyi suchasnoho Dnipropetrovs'ka [Fortification buildings of the 18th century on the territory of modern Dnipropetrovsk]. *Viys'kovo-istorychnyy al'manakh. Richnyk X [Military Historical Almanac. 10th year]* (1(18)), pp. 98–114 (in Ukrainian).
- Shalobudov, V. (2010). Monety z Samari – Novobohorodyts'koyi fortetsi v konteksti datuvannya pam'yatky [Coins from Samar – Novobogorodytska fortress in the context of the dating of the monument]. *Naddniprianska Ukraina: istorychni podiyy, protsesy, postati [Naddniprianska Ukraina: historical processes, events, personalities]* (8), pp. 401–407 (in Ukrainian).
- Yavornytskyi, D. (1990). *Istoriya zaporoz'kykh kozakiv: v 3 t. [History of Zaporozhye Cossacks: in 3 vols]* (Vol. 1). Kyiv (in Ukrainian).
- Yavornytskyi, D. (2008). *Tvory u 20 tomakh [Works in 20 volumes]* (Vol. 3, Book 1). (P. Sokhan', Ed.) Zaporizhzhya (in Ukrainian).

Надійшла до редколегії 04.12.2017.